

Ikääntyvät suuret ikäluokat Japanin ja Suomen mediassa

Joukkoviestimillä on suuri vaikutus yhteiskuntaan, ja niitä pidetäänkin yhtenä tärkeimmistä sekä tiedon että sosialisatiion lähteistä. Median luomat kuvaukset yhteiskunnasta ovat kulttuurisia tuotteita, joissa eri tiedotusvälineet tuovat toistuvasti esiin näkökulmia, näkemyksiä ja arvoja. Näin tiedotusvälineet vaikuttavat ihmisten itseyttämykseen, tapaan lähestyä toisia ihmisiä, yleisiin asenteisiin sekä tapaan, jolla yhteiskunnallisten resurssien jako on legitimoitu.

Media ei pelkästään kerro väestön ikääntymisestä ja sen aiheuttamista yhteiskuntapolitiittisista muutoksista. Nostamalla julkiseen keskusteluun teemoja väestön ikääntymisestä media samalla muokkaa julkista mielipidettä ja vaikuttaa tätä kautta myös yhteiskuntapolitiittisen päätöksenteon tavoitteiden asettamiseen. Siksi on tärkeää tutkia vanhenemisen ja ikäihmisten kuvauksia mediassa.

Historiallinen muutos ikäihmisten kuvauksissa

Medialla tarkoitetaan yleensä painettua ja audiovisuaalista mediaa, kuten sanomalehtiä, televisio-ohjelmia, aikakauslehtiä ja radiolähettyksiä. On myös esitetty, että nykyisin internet ja sosiaalinen media ovat lähes syrjäyttämässä näitä perinteisiä median muotoja. Media oli kuitenkin olemassa myös menneisyydessä. Esimerkiksi kansansadut, mytologia ja teatteri pyrkivät lähettämään viestejä sen aikaiselle suurelle yleisölle, ja niissä ikäihmisillä oli usein tärkeä rooli. Näissä vanhoissa medioissa esiintyvät ikäihmisten hahmot antavat kiinnostavia

näkökulmia tutkittaessa, millä tavoin media nykyään kuvaa vanhenemista ja ikäihmisiä.

Kunio Yanagida (1960), Japanin folkloristikan perustaja, keräsi Japanin eri alueilta vanhoja satuja ja toimitti kirjan *Japanilaiset kansansadut*. Tässä klassisessa teoksessa on 106 tarinaa, joista noin 30 prosentissa päähenkilöinä ovat ikäihmiset. Sivuroolit mukaan lukien ikäihmiset esiintyvät yli puolessa kaikista tarinoista. Ottaen huomioon, että entisaikoina ikäihmisten osuus väestöstä oli hyvin pieni, heidän läsnäolonsa kansansaduissa on yllättävän vahva. Tyypillisessä ikäihmisiä kuvaavassa tarinassa köyhä ja tunnollinen vanha ihminen tai pariskunta saavuttaa onnen pitkän elämäkokemuksen tuoman viisauden tai jopa pelkästään ikäihmisille tyypillisten ominaisuuksien, kuten heikkojen ruumiillisten ja kognitiivisten kykyjen, ansiosta.

Samalla tavalla *Kalevalassa*, Suomen kansalliseepoksessa, jonka Elias Lönnrot kirjoitti Karjalasta kokoamansa suullisen kansanrunouden pohjalta, on merkittävä iäkäs hahmo, Väinämöinen. Väinämöinen on *Kalevalan* keskeinen henkilö ja sankari, joka kuvataan vanhana ja viisaana miehenä. Hän on myös šamaani ja laulaja, jolla on jumalallisia piirteitä.

Pitkään ikään yhdistettyjen ominaisuuksien, kuten laajan tietouden ja viisauden, yhdistäminen jumaliin ja muihin yliluonnollisiin olentoihin on ilmeistä myös *Nob-teatterissa*. *Nob* on perinteinen japanilainen tanssinäytelmä, jota pidetään maailman vanhimpana edelleen esitettävänä taiteena. *Nob-teatterin* ohjelmissa on monenlaisia iäkkäitä hahmoja, jotka ovat usein jumalien ruumiillistumia.

Ikivanhoissa median muodoissa esiintyvät ikäihmisten hahmot osoittavat, että vanhat ih-

miset herättivät aikoinaan pelon ja kunnioituksen tunteita. Nykyään ikääntyminen ja vanhuus nähdään kuitenkin eri tavalla kuin aikaisemmin. Tähän on vaikuttanut sosioekonominen sekä tieteiden ja teknologian kehitys.

Japanin varhaismodernina aikana kungfutselaisuus korosti vanhemmuuden merkitystä, ja tällöin ikäihmisiä kunnioitettiin ja arvostettiin. Tällä ajattelutavalla on edelleen jonkin verran vaikutusta japanilaisessa yhteiskunnassa. Hiroshi Teshiman (2015) tutkimuksen mukaan nykyinen näkemys ikäihmisistä on kaksinaiminen. Kungfutselaisuudella perusteltu ikäihmisiä kunnioittava perinteinen ajattelu on yhdistetty koko sodan jälkeisen talouskasvun ajan vallinneeseen käsitykseen ikäihmisistä yhteiskunnallisesti haavoittuvaisina ja taloudellisesti tuottamattomina.

Stephan Katzin (1992) mukaan modernien länsimaisten yhteiskuntien käytäntöjen ja ideologioiden takia ikäihmiset alettiin nähdä erityisväestönä ja yhteiskunnallisena ongelmana. Holhoustoimet vanhainkodeissa institutionalisoivat ja syrjäyttivät ikäihmiset ja määrittelivät heidät köyhäksi, riippuvaiseksi, huonokuntoiseksi, toimintakyvyttömäksi, epätuotteliaaksi, uudistuskyyttömäksi ja muista ihmisistä erillaiseksi väestöksi. 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa vanhoihin ikäryhmiin kohdistuva sosiologinen tutkimus perustui malthusialaisuuteen, joka kantoi huolta muista taloudellisesti riippuvaisen väestön kasvusta ja heidän suhteettoman suuresta tarpeestaan julkisiin resursseihin. Näiden historiallisten järjestelmien ja ideologioiden on esitetty olevan iäkkäitä ihmisiä koskevien alarmististen ja laajasti negatiivisten kuvausten taustalla länsimaisissa yhteiskunnissa.

Suuret ikäluokat Japanissa ja Suomessa

Nykyään lähes kaikissa maailman valtiossa ikäihmisten määrä ja suhteellinen osuus väestöstä kasvaa. Väestön ikääntyminen on merkittävä haaste, joka vaikuttaa suuresti yhteiskun-

taan, talouteen ja politiikkaan. Teollisuusmaissa väestön ikääntyminen on etenemässä ennennäkemättömälle tasolle. Japani ja Suomi ovat kaikkein nopeimmin ikääntyviä yhteiskuntia.

Vuonna 1950 yli 65-vuotiaiden osuus koko väestöstä oli vain 5 prosenttia Japanissa ja noin 7 prosenttia Suomessa. Vuoteen 2000 mennessä tämä osuus oli yli kolminkertaistunut Japanissa ja kaksinkertaistunut Suomessa. Tällä hetkellä vanhusväestön osuus on 28 prosenttia Japanissa ja 22 prosenttia Suomessa, ja osuuk-sien on ennustettu edelleen kasvavan seuraavien vuosikymmenien aikana. Vanhusväestön kasvu on vaikuttanut myös kotitalouksien rakenteeseen etenkin Japanissa. Nykyisin lähes puolessa Japanin kaikista kotitalouksista on yli 65-vuotias perhejäsen. Nämä luvut osoittavat, että ikäihmiset eivät enää ole yhteiskunnan vähemmistöä, vaan heidän osuutensa ja läsnäolonsa ovat merkittäviä.

Japanin ja Suomen yhteinen ominaispiirre on, että sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat kiihdyttäneet väestön ikääntymistä. Suurille ikäluokille ei ole täsmällistä syntymävuosiin perustuvaa määritelmää, mutta yleisimmin suuriksi ikäluokiksi lasketaan Japanissa vuosina 1947–1949 ja Suomessa vuosina 1945–1950 syntyneet. Molemmissa maissa suuret ikäluokat syntyivät, kun sota päättyi ja nuoret miehet kotiutettiin.

Japanin ja Suomen suurilla ikäluokilla on yhtäläisyyksiä väestötieteellisestä näkökulmasta katsottuna, mutta lisäksi niillä on yllättävän samanlaisia piirteitä myös yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti. Molemmissa maissa suuret ikäluokat viettivät lapsuutensa sodan jälkeisessä pula-ajassa, aikuistuivat 1960-luvun muutoksen aikakaudella ja pitävät yllä suhteita sekä menneisyyteen että nykyaikaan. Toisin sanoen he ovat toimineet siltana konservatiivisuuden ja edistyksellisuuden välillä. Kaikki nämä piirteet viittaavat siihen, että japanilaisilla ja suomalaisilla suurilla ikäluokilla on yhteisiä sukupolviominaisuuksia.

Tutkimuksen tavoitteet ja aineistot

Suuret ikäluokat Japanissa ja Suomessa ovat olleet nuoruusiästään saakka aloitteentekijöinä yhteiskunnallisissa, poliittisissa ja kulttuurisissa uudistuksissa. Näin ollen heitä voidaan pitää edelläkävijöinä, jotka muovaavat uudelleen myös vanhuuden ja myöhäiselämän merkitystä. Millä tavoin media sitten kuvaa tämän sukupuolviolinaisuusiltaan muusta väestöstä eroavan ryhmän vanhenemistä? Joukkoviestimet kuvaavat ikääntymistä tietynlaisten kulttuuristen arvojen ja sosiaalisten normien kautta, joten japanilaisten ja suomalaisten suurten ikäluokkien vertaaminen voi paljastaa eroja ja yhtäläisyyksiä siinä, miten erilaiset yhteiskunnat ja kulttuurit näkevät ikääntymisen.

Väitöskirjassani tarkastelin, millä tavoin media kuvaa suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymistä ja vanhenemistä. Tavoitteena oli selvittää, miten Japanissa ja Suomessa suhtaudutaan ikääntymiseen ja vanhuuteen sekä väestö- että yksilötasolla tutkimalla ikääntyvien suurten ikäluokkien kuvauksia mediassa näissä kahdessa maassa. Tutkimusaineisto koostui 1236 artikkelista, jotka julkaistiin laajaleikkisissä valtakunnallisissa sanomalehdissä yli 15 vuoden aikana (Japania koskeva aineisto vuosina 2004–2014 ja Suomea koskeva aineisto vuosina 2000–2015).

Suuri japanin- ja suomenkielinen tekstiaineisto analysoitiin kahdessa vaiheessa: aineisto järjestettiin ensin sisällön mukaan manifestisella sisällönanalyysillä, ja tämän jälkeen se analysoitiin laadullisesti käyttämällä temaattista analyysia.

Suuret ikäluokat Japanin ja Suomen mediassa: yhtäläisyydet ja erot

Tutkimuksessa ilmeni, että sekä japanilaiset että suomalaiset sanomalehdet kuvasivat suuria ikäluokkia monipuolisesti. Yhtäältä suurten ikäluokkien ikääntymisen tunnistettiin muodostavan yhteiskunnallisia haasteita esi-

merkiksi työvoimapulan ja vanhusten hoivan tarpeen lisääntyessä. Toisaalta teksteissä näkyvät selvästi suuriin ikäluokkiin kohdistuvat yhteiskunnalliset odotukset: heitä kannustettiin lykkäämään eläkkeelle siirtymistä, jatkamaan työntekoa eläköitymisen jälkeen ja osallistumaan vapaaehtoiisiin ja yhteisöllisiin toimintoihin. Japanilaisia ja suomalaisia suuria ikäluokkia kuvailevat laaja-alaiset ja osittain vastakohtaiset ilmaisut osoittavat, että vanhuuden kulttuurisella kuvauksella on kaksi eri puolta.

Väestötasolla japanilainen ja suomalainen media suhtautuivat ikääntymiseen samankaltaisesti: sitä pidettiin haasteena, huolenaiheena ja jopa uhkana. Eroja oli enemmän artikkeleiden kuvatessa yksilötason vanhenemisen kokemuksia, suurten ikäluokkien asenteita ja käytäytymistä. Japanilainen media kehui jatkuvasti suuriin ikäluokkiin kuuluvia siitä, kuinka aktiivisesti he osallistuvat erilaisiin toimintoihin. Heitä pidettiin yhteiskunnan voimavarana. Suomalainen media taas suhtautui suuriin ikäluokkiin negatiivisemmin.

Maiden välinen vertailu paljasti myös, että suomalaisessa mediassa yhteiskunnalliset käsitykset yksilötason ikääntymisestä ja vanhuudesta sulautuivat toisinaan väestön vanhenemistä koskevaan pessimistiseen diskurssiin. Japanilaisessa mediassa nämä kahden tason keskustelut olivat erillisempiä. Näin ollen, vaikka jokseenkin alarmistinen sävy oli havaittavissa keskusteltaessa väestön nopeasta ikääntymisestä tai kannettaessa huolta suurten ikäluokkien massa-eläköitymisestä, japanilaiset sanomalehdet kuvailivat suuria ikäluokkia lähinnä myönteisesti yksilöistä koostuvana joukkona viittaamalla heidän kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa. Toisaalta suomalaiset sanomalehtiartikkelit siirsivät helposti väestökehityksen alarmistiset tai apokalyptiset keskustelut myös tulkintoihin suurten ikäluokkien yksittäisistä jäsenistä. Näissä keskusteluissa heidät nähtiin yhteiskunnan taakkana tai vanhana sukupolvena, jonka edut ovat ristiriidassa nuoremman sukupolven kanssa.

Tutkimukseni tulokset eivät täysin vastanneet odotuksiani siitä, että media kuvaisi ikääntyviä suuria ikäluokkia mahdollisina edelläkävijöinä, jotka muokkaisivat vanhuuden ja myöhäiselämän merkitystä. Suomalaisessa mediakeskustelussa suuria ikäluokkia kuvailtiin usein ”toisina”. Näin heidät etäännytetttiin muista eli ”meistä”. Suurten ikäluokkien määrittelemisen vanhana ikäryhmänä ottamalla etäisyyttä heihin juuri heidän kronologisen ikänsä takia heijastaa ikäsyrjinnän ajatusta. Ikäsyrjintä saa nuoremman sukupolven näkemään ikäihmiset erilaisina kuin he itse. Näin ihmiset ovat alttiita ikäsyrjintään jo ennen varsinaista eläkkeelle jäämistä.

Japanilaisissa sanomalehtiartikkeleissa suuria ikäluokkia vieraannuttavia käytäntöjä ei ollut havaittavissa samalla tavalla; pikemminkin mediakeskusteluissa pidettiin japanilaisia suuria ikäluokkia enemmän ”meinä” kuin ”toisina”. Silti vanhuuden ”toiseuttaminen” näkyi myös japanilaisessa mediassa. Tämä tapahtui etäännyttämällä kaikkein vanhimmat ikäihmiset tavallisista ja aktiivisista suurten ikäluokkien ikäihmisistä, joiden energisyyttä korostettiin toistuvasti käyttäen iloisia ja valoisa ilmaisuja. Median kuvaamista japanilaisten suurten ikäluokkien vanhenemisen kokemuksista on tunnistettavissa sekä etäisyyden ottaminen hyvin vanhan iän todellisuuteen että ikääntymisen vastainen näkemys.

Kirjallisuutta

- Amanuma K. Dankaisedai no dōjidaishi [The contemporary history of the baby boom generation]. Tokyo: Yoshikawakōbunkan, 2007.
- Butler RN. Age-ism: another form of bigotry. Gerontologist 1969;9(4):243–6.
https://doi.org/10.1093/geront/9.4_Part_1.243
- Butler RN. Why survive? Being old in America. New York: Harper and Row, 1975.
- Featherstone M, Hepworth M. Images of ageing: cultural representations of later life. In: Johnson

Median kuvaukset ikääntyvistä suurista ikäluokista osoittavat, että etäisyyden ottaminen ikääntymiseen ja ikääntymisen vastustaminen on tyypillistä Japanissa, kun taas suomalaiselle medialle on ominaista suurten ikäluokkien vieraannuttaminen ”meistä”. Nähdäkseni molemmat vaikeuttavat ikäihmistien identiteetin luomista. Tämä on ongelmallista suunniteltaessa ikäihmisille tarkoitettua yhteiskuntapolitiikkaa ja järjestettäessä iäkkäiden palveluja. Hienojen toimintaperiaatteiden ja käytäntöjen saavuttaminen on mahdotonta, jos vanheneminen kuvataan ja mielletään ennakkoluuloisesti ja kielteisesti.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että meidän tulisi ymmärtää ikääntyminen ja vanhuus läheiseksi ja arkiseksi asiaksi, joka koskee perheenjäseniämme, läheisiämme ja meitä itseämme. Median, yhteiskuntapolitiikan päätöksentekijöiden ja iäkkäille suunnattujen palvelujen tulevien käyttäjien tulisi tiedostaa tämä, koska ikääntyminen alkaa syntymästä ja jatkuu läpi jokaisen elämän.

Motoko Ishikawa, VTT
motoko.m.ishikawa@jyu.fi

*Yhteiskuntapolitiikan alaan kuuluva väitöskirja
"Media portrayals of ageing baby boomers in Japan and Finland" tarkastettiin Helsingin yliopistossa
4.9.2020.*

- ML, ed. The Cambridge handbook of age and ageing. Cambridge: Cambridge University Press, 2005:354–62.
- Ishikawa M. Media portrayals of ageing baby boomers in Japan and Finland. Publications of the Faculty of Social Sciences 159, University of Helsinki.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5647-1>
- Karisto A, toim. Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005.

- Karisto A. Finnish baby boomers and the emergence of the third age. *Int J Ageing Later Life* 2007;2(2):91–108.
<https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.072291>
- Katz S. Alarmist demography: power, knowledge, and the elderly population. *J Aging Stud* 1992;6(3):203–25.
[https://doi.org/10.1016/0890-4065\(92\)90001-M](https://doi.org/10.1016/0890-4065(92)90001-M)
- Lundgren AS, Ljuslinder K. Problematic demography: representations of population ageing in the Swedish daily press. *J Popul Ageing* 2011;4:165–83. <https://doi.org/10.1007/s12062-011-9048-2>
- Lundgren AS, Ljuslinder K. “The baby-boom is over and the ageing shock awaits”: populist media imagery in news press representations of population ageing. *Int J Ageing Later Life* 2011;6(2):39–71.
<https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.116233>
- Sakaiya T. *Dankai no sedai* [The baby boom generation]. Tokyo: Bungei Shunjū, 2005/1976.
- Teshima H. *Nihon no kōreishakan no keisei to genjō* [The formation and current status of the view of the elderly in Japan]. Ningen to kagaku, Kenritsu hirosimadaigaku hokenhukushigakubu shi 2015;15(1):23–34.
- Teshima H. *Kōreishakan no keiseiyōin to henyō no tenbō* [Factors of formation of citizen’s views of the elderly and possibilities of change]. *Ritsumeikansangyōshakaironshū* 2015;51(2):113–25.
- Yanagida K. *Nihon no mukashibanashi* [Japanese folk tales]. Tokyo: Kadokawashoten, 1960.